

**Hengirmen, Mehmet (2007), Atasözleri ve Deyimler
Sözlüğü, 1. Atasözleri Sözlüğü, 606 s.; 2. Deyimler
Sözlüğü, Engin Yayın Evi, Ankara 2007, 606 s.**

Mehman Musaoğlu

Giriş

Türkçe atasözleri ve deyimler, Türklük bilimi sözlükçülük alanına ilişkin olarak ilk defa Kaşgarlı Mahmut'un Divanû Lugati't-Türk (1998) adlı eserinde ele alınmıştır. Söz konusu sözlükte, atasözlerinden, kelimelerin veya kalıplaşmış sözlerin anlamlarının açıklanmasında yararlanılmıştır. Bundan sonra Türkçe atasözlerin, deyimler ve onlara yakın diğer kalıplaşmış ifadelerin lengüistik tasviri, XIX. yüzyıla kadar Türkolojiye ilişkin yabancı dillerde yazılan çeşitli dil bilgisi kitaplarının "Sözlük" olarak adlandırılan bölümlerinde, XIX. yüzyılda ise Türk lehçeleri üzerine düzenlenen karşılaştırmalı sözlüklerde şu veya bu biçimde yer almıştır. XX. yüzyılda söz konusu ifadeler, öncelikle de deyimler; Türk yazı dillerine ilişkin açıklamalı Türkçe, Azerice, Özbekçe, Uygurca, Türkmence, Kırgızca, Başkurtça, Sahaca, Çuvaşça, Kumukça, Karaçay-Balkarca, Tuvaca vb. sözlüklerde belirlenmiştir (Musaoğlu 2004). Bunun yanı sıra, Türk yazı dillerinin yabancı dillerle eşzamanlı olarak düzenlenen iki dilli tercüme sözlüklerinde de deyimlerin betimlenmesi şu veya bu biçimde devam ettirilmiştir (Memiş 1965; Pars 1965; Umarov 1970; Tagiev 1974; Orucov 1976). 1960'lı yıllardan itibaren ise Türkolojide atasözleri ve deyimlere ilişkin münferit tek dilli sözlüklerin düzenlenmesi ve yayımlanması çalışmaları başlatılmıştır (Guzev 1984). Böylece günümüz Türkoloji dilciliğinin söz konusu alanında artık derlem lengüistiği niteliğindeki bir deneyim edinilebilmiştir.

Türkolojide Tek Dilli Deyim Sözlükleri

XX. yüzyılda, Sovyetler Birliği içerisinde yer almış olan, şimdi ise bağımsız veya federe devletler olarak bilinen Türk Cumhuriyetlerinin şu veya bu biçimde resmî dilleri düzeyinde kullanılan Tatarca, Özbekçe, Türkmence, Sahaca, Kazakça vb. Türk yazı dillerine ilişkin Deyim Sözlükleri (Axunjanov 1972; Türkmence dilinin frazeologik sözlüğü 1976; Kenesbaev 1977 vb.) düzenlenmiştir. Söz konusu sözlüklerin sayısı fazla değildir. Yalnız Türkiye Türkçesi için çeşitli hacimlerde ve çok sayıda tek dilli atasözleri ve deyim sözlükleri bulunmaktadır.

Türkiye Türkçesine İlişkin Atasözleri ve Deyim Sözlükleri

1960'lı yıllardan itibaren Türkiye Türkçesine ilişkin çok sayıda atasözleri ve deyim sözlüğü (Aksoy 1976; Gözler 1983; Yüzbaşıoğlu 1990; Yurtbaşı 1996; Sevim Yörük, Yaşar Yörük 1997 vb.) düzenlenerek günümüze kadar çeşitli baskılarıyla yayımlanmıştır. Söz konusu atasözleri ve deyim sözlüklerinde, deyimlerin salt lengüistik ve etimolojik nitelikleri değil, genel filolojik tanımı üzerinde durulmuştur. Bu ifadelerin sözlüksel, gramatikal ve anlamsal özelliklerine ilişkin bazı bilgiler verilmiş ve genel değerlendirmeler yapılmıştır. Bunun yanı sıra, diğer Türk yazı dilleriyle karşılaştırmada Türkiye Türkçesindeki deyimler, gerek leksik gerekse sözlüksel bakımdan daha detaylı tasvir olunarak anlamlarıyla açıklanmıştır. Sözelimi, Metin Yurtbaşı'nın Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü'nde (1996) daha da ileriye gidilmiştir. Şöyle ki; Türkiye Türkçesindeki deyimlerin ifade ettiği anlayışların kavramsal çerçevesini oluşturan etkenlerin, somut objelerin ve olayların veya başka bir ifadeyle "lengüistik kavram"ların prototipleri olarak belirlenebilen olguların resimleri çekilmiştir. Bu da artık Türkçe deyimlerin anlamsal açıklamasında, bilinçaltı bir özellik taşısa veya sadece gözleme nitelikli olsa bile, belli bir ölçüde yarar sağlamaktadır. Söz konusu sözlükte ve diğer benzeri sözlüklerde kavramsal ve lengüistik bakımdan en büyük çatışmazlık ise, deyimlere ilişkin somut etimolojik açıklamaların bulunmayışıdır. Deyimlerin kelimeler gibi etimolojik olarak açıklanması, herhangi bir deyim belli bir milli dilde ortaya çıkışını koşullandıran somut olguların, olayların veya yaşanmış tecrübelerin lengüistik özellikli ilk prototiplerinin belirlenmesiyle yapılabilmektedir. Söz konusu etimolojik açıklamalar, birçok dile ilişkin deyim sözlüklerinde yer almaktadır (Frazeologičeskiy slovar'russkogo yazıka 1987).

Türkiye Türkçesi dışındaki diğer Türk yazı dillerinde, atasözleri ve deyimlerin derlenmesi ve sözlükselleştirilmesine fazla önem verilmemiştir. En çok atasözleri ve deyimlerin yazılı ve sözlü edebiyatın dilinde ifade olunan dil-üslup özelliklerine değinilmiştir (Nerimanoğlu 1999; Buşuy, Yaxşiev 1986). Türkiye Türkçesinde ise atasözleri ve deyimler, eski Türkçeden beri daha geniş bir ölçüde sözlükleştirilmiş ve buna bağlı olarak da onlara ilişkin çeşitli gramatikal ve anlamsal bilgiler, hem sözlüklerde hem de uygun çalışmalarda belirli oranlarda yer almıştır (Eyüboğlu 1975; Sakaoğlu 1999; Sağlam 2001; Aksan 2002; Beyzadeoğlu 2004). Buna rağmen deyimlere ilişkin yazılmış olan Türklük bilimi araştırmalarının da çoğu kez özel olarak düzenlenmiş atasözleri ve deyim sözlüklerinden çok az farklılık gösterdiği gözlenmiştir. Türklük bilimi araştırmalarında, atasözleri ve deyimler konusuna ilişkin başlangıçta küçük bir genel filolojik girişe rastlanmaktadır. Böyle bir girişten sonra ise sözlü ve yazılı edebiyattan ve konuşma dilinden seçilen deyimlere ilişkin örneklerin herhangi

bir deyim bilimsel tanımı yapılmadan, etimolojisi belirlenmeden sadece çok kısa anlam açıklamalarının yer aldığı listeler verilmiştir. Bu bakımdan Doğan Aksan'ın aşağıdaki sözleri dikkate alınmalıdır: “Türkiye Türkçesindeki deyimler ve atasözleri üzerindeki çalışmalar bugüne kadar genel olarak bu sözlerin dökümlerini vermek ve anlamlarını açıklamakla sınırlı kalmıştır, diyebiliriz” (Aksan 1996: 171).

Atasözleri, diğer Türk lehçelerinde hem “atasözü” hem de daha çok Türkiye Türkçesindeki “darbimesel” ile eş anlamlı olarak “mesel, mākāl, māsāl, zārbimāsāl” vb. sözcükleriyle “Atasözü ve meseller” şeklinde ifade olunmaktadır (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü 1992: 32-33; 148-149). Türkiye Türkçesinde ise, söz konusu filolojik kategori, sadece “atasözü” terimiyle adlandırılmaktadır. Atasözü ve darbimeseller, sözlü edebiyatın az ve öz olarak tanımlanabilecek en küçük türüdür. Atasözlerinde, hem ibretimiz bir fikir hem de artık defalarca denenmiş eylem, yargısal parametreleriyle art/eş/ön/iç görünümümlü olarak algılanmaktadır. Bunlar da; masal, destan, fıkra, bulmaca ve diğer halk edebiyatı türleri düzeylerinde tanımlanabilecek müstakil bir metin kompozisyonudur. Türkçenin ifade açıklığı, anlatım metinlerinin az ve öz bir biçimde anamlanabilme gibi özellikleri atasözlerinde yansımaktadır. Atasözleri ve darbimeseller, birbirine çok benzerdir ve bunları birbirinden ayırmak zordur. Söz konusu metin dilbilimsel birimleri, birbirinden ayırmak belli bir ölçüde içgüdüsel nitelik de taşımakta ve bundan dolayı onların ifade ettikleri anlam alanları aynı kavramın bir alt kavramlaştırmaları olarak belirlenebilmektedir. Bir alt kavramlaştırma niteliğindeki oluşun farklı kelimelerle ifade olunması ise nüans veya çalar ayrılıklarıyla bağlantılıdır. Söz konusu çalarlar, çoğunlukla birincilerle ikincilerin içeriğinin ifadeleri arasında ortaya çıkmaktadır. Çoğu kez tek bir cümleyle ifade edilen atasözü, darbimesellerden farklı olarak belli bir yönlendiricilik, yol göstericilik ve eğiticilik işlevini de üstlenir. Sözelimi, *İşləməyən dişləməz; Ellə gələn qara gün toy-bayramdır*. Darbimeseller ise, şu veya diğer somut bir olaya ilişkin olarak daha çok tamamlanmamış olan bir düşüncüyü ifade eder. Burada, herhangi bir olaya işaret edilir ve söz konusu olayın da tamamlanmaya ihtiyacı olur. Bunlar, çoğu kez lafın gelişine göre konuşma ortamında, diskursal bir olgu olarak ortaya çıkar ve belli bir fıkradaki veya rivayetteki olayla ilişkilendirilerek söylenilir. Sözelimi, *Erkeç eti em bolur eçkü eti yel bolur* (Divanü Lügati't- Türk 1995: 1004); ‘Erkeç eti ilaştır, teke eti yel’; *Azacıq aşım, ağrımaz başım* ‘Azıcık aşım, ağrımaz başım’.

Dikkat edildiğinde atasözlerinde tamamlanmış bir fikrin, genelleştirme ve sonuçlanmanın çok net olarak ifade edildiği belli olur. Bundan dolayı atasözü, somut bir halk edebiyatı türü olarak belirlenen dil olgusudur. Aşağıda verilen örneklerden de bunu gözlemleyebiliriz: *Ağac bar verəndə başımı aşağı salar*

‘Ağaç, meyve verince başını aşağı bırakır’; *Zəhmət çəkməyəm rahatlığın qədrini bilməz* ‘Zahmet çekmeyen rahatlığın kadrini bilmez’; *İnek su içər süd olar, ilan su içər zəhər* ‘İnek su içər süt olur, yılan su içər zehir olur’ vb. Darbimeseller ise genellikle konuşma sürecinde kullanılır. Bundan dolayı, söz konusu anlamsal belirtilerin birçoğu onlarda bulunmamaktadır. Sözelimi: *Dişsiz ağız – daşsız dəyirman* ‘Dişsiz ağız – taşsız değirmendir’; *Baldız – çuvalduz*; *Sənin üzün – dəvənin dizi*; *Yaz gününün yağışı -- ər-arvadın savaşı*; *Ayrı qardaş – yad qonşu* ‘Ayrı kardeş yabancı komşudur’; *Adamın yerə baxanı – suyun lal axanı* vb. Darbimesel atasözüne dönüşebilir. Bu da atasözlerinin kaynaklarından birinin darbimesel olduğunu gösterir. Darbimeseldeki fikrin tamamlanması için bazen bir kelimenin eklenmesi yeterli olabilir. Eğer yukarıda getirilen darbimesellerin sonuna *kimidir* kelimesi eklenirse, onda ifade edilen fikir tamamlanmış olur ve darbimesel atasözüne dönüşür (Əfəndiyev 1992:110).

Dr. Mehmet Hengirmen’in Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, şimdiye kadar Türkiye Türkçesinde düzenlenmiş olan önceki atasözleri ve deyim sözlüklerinden biçim, içerik ve anlatım olarak belli bir ölçüde farklılık göstermektedir. Söz konusu sözlükte, hem atasözlerinin hem de deyimlerin biçim, anlam ve sentaktik özellikleri örnekleriyle incelenmiş ve atasözlerinin doğuşu ve gelişmesi üzerine geniş bilgi verilmiştir. Bu ise gerek atasözleriyle deyimlerin farklı filolojik kategoriler olarak betimlenmesine gerekse atasözü ve darbimesellerin anlamları arasındaki çalar ayrılıklarının ayrıntılı olarak belirlenmesine yol açmaktadır. Kitabın “Atasözleri Sözlüğü” olarak adlandırılan birinci cildinde, önce Önsöz ve Giriş bölümleri verilmiştir. “Atasözleri Atlası” bölümünde, hem evrensel değer taşıyan hem çeşitli ülkelere özgü olarak kullanılan hem de bölge ağızlarında yer alan atasözleri, ifade ettikleri kavramlara göre örnekleriyle sınıflandırılmış, en eski Türk atasözlerine ilişkin örnekler verilmiştir. Atasözlerinin Biçim ve Anlam Özellikleri adlı bölümleri, kitapta ardı ardına geniş bir yer almaktadır. Birinci bölümde, atasözleri kalıplaşma, cümle türleri ve hikâye etme, vezin ve kafiye, sanatsal ifade, dolayısıyla mecaz, mecazi mürsel, seci, kinaye, aliterasyon, cinas, istiare, tezat, ihamı tezat, akis, hüsnü talil, istifham, iştikak, tevriye sanatlarına göre incelenmiştir. İkinci bölümde ise, atasözleri anlam aktarması ve somutlaştırmaya, çeşitli konularına göre araştırılmış, hem halk hem divan edebiyatında atasözlerinin kullanımına değinilmiş, atasözleri ve deyimler arasındaki ifade farklılıkları gösterilmiştir. Bundan sonraki bölümde Türkiye Türkçesinde kullanılan atasözleri, alfabe sırasıyla verilmiştir. Aslında söz konusu sözlükte de daha önceki atasözleri sözlüklerinde olduğu gibi, atasözlerinin anlamları açıklanmıştır. Ancak söz konusu sözlükteki filolojik açıklamalar, daha net bir biçimde ve önceki bilimsel içeriklerin de göz önünde bulundurulmasıyla yapılmıştır. Bunun yanı sıra çoğu kez birçok atasözünün benzeri ve karşıtı da sözlükte yer almaktadır. Sözelimi:

“Dost ile ye iç, alışveriş etme.

Dostluk, çıkar duygularından uzak olmalıdır. Alışveriş sırasında belli bir çıkar söz konusu olduğu için dostlar incinebilir. Bu nedenle dostlar ile yiyip içmeli ama onlarla alışveriş edilmemelidir.

Benzeri: Akraba ile ye, iç; alışveriş etme” (Hengirmen 2007: 225);**“Ortaklık öküzden, başka buzağı yeğdir.”**

İnsanlarla ortak çalışmak zordur. Kuralları baştan sağlam konmazsa ve kurumlaşma olmazsa ortaklık çabuk bozulur. Bu nedenle sorun istemeyen insanlar tek başlarına çalışmayı tercih ederler. Ancak, bu durumda da büyük sermayeler oluşmaz ve büyük işler yapılamaz.

Karşıtı: Birlikten kuvvet doğar.

Yalnız taş duvar olmaz” (Hengirmen 2007: 464).

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğünün Atasözleri Sözlüğü olarak adlandırılan birinci cildinde, atasözlerinin anlamları açıklandıktan sonra, özel bir “Sözlük” bölümü verilmiştir. Söz konusu bölümde, Türkçenin atasözleri kurucu eski leksik birimlerinin veya ağızlarda kullanılan bazı kelimelerin (aba, acar, azık, berk, börk, çomak çalmak, gönenmek, teke, yağız, yarma, yerinmek vb.) anlamları açıklanmıştır (Hengirmen 2007: 586-591). Bu, Türk kültürüne özgü iç görünümli kavramları ifade eden atasözlerinin; iç katman nitelikteki folklor, etnografya olgularına veya millî ve manevî özelliklere ilişkin katların Türkçenin aktif ve pasif nitelikteki kelime hazinesiyle algılanması bakımından çok önemlidir. Kitabın birinci cildinin sonunda “Kaynakça” yer almaktadır.

Dr. Mehmet Hengirmen’in söz konusu kitabının ikinci cildinde, önce Önsöz ve Giriş bölümleri verilmiştir. Deyimlerin Biçim ve Anlam Özellikleri adlı bölümleri ise, kitapta ardı ardına geniş bir yer almaktadır. Deyimlerde kalıplaşma, sentaktik özellikler, vezin ve kafiye birinci; anlam aktarması ve somutlaştırma, konular, deyimler ve ikilemeler gibi hususlar ise ikinci bölümde ele alınmıştır. Bundan sonraki bölümde Türkiye Türkçesinde kullanılan deyimler, alfabe sırasıyla verilmiştir. Kitabın sonunda “Kaynakça” yer almıştır. Aslında Mehmet Hengirmen’in Sözlüğünde de daha önceki deyimler sözlüklerinde olduğu gibi, deyimlerin anlamları örnekleriyle açıklanmıştır. Ancak söz konusu sözlükteki filolojik açıklamalar, önceki deyim bilimsel içeriklerin de göz önünde bulundurulmasıyla daha net bir biçimde yapılmıştır. Bu bağlamda Sözlüğü öncekilerinden farklı kılan özelliklerden biri de, araştırma-inceleme bakımından iç görünümli ve Türk kültürüne özgü iç katman nitelikli deyimlerde “kurucu söz” olarak kullanılan kelimelerin anlamlarının dipnotlarla açıklanmasıdır. Bunun yanı sıra söz konusu uygun deyimlerin benzerleri de sözlükte yer almıştır. Sözelimi:

“**Anasının körpe (1) kuzusu.** Çok nazlı ve kibar yetiştirilmiş, hayatın zorluklarıyla karşılaşmamış, toy.

-Selma **anasının körpe kuzusu**, bu zorluklara katlanamaz.

Benzeri: Ana kuzusu

Anka (2) gönüllü. Çok şey istemeyen, kanaatkâr insan.

-Bu dünyada huzurlu yaşamak istiyorsan gördüğün her şeyi istemeyeceksin, biraz **anka gönüllü** olacaksın.

Benzeri: Tok gönüllü

1. Körpe: Dalından yeni koparılmış, tazeliği üstünde, daha büyümemiş (bitki).

2. Anka: Masallarda adı geçen ve gerçekte var olmayan büyük bir kuş.” (Hengirmen 2007: 96).

Sonuç:

Atasözleri ve deyimler genel filolojide 1960’lı yıllara kadar aynı disiplinin iki bölümü olarak ele alınmıştır. 1960’lı yıllardan beri ise, atasözleri ve darbimeseller genellikle halk biliminde sözlü edebiyat örnekleri olarak atasözü bilimi (paremioloji) dalında incelenmektedir. Deyimler de 1960’lı yıllardan beri daha çok dil biliminde fonemler, morfepler, leksemeler (kelimeler) gibi dil birimleri olarak deyim bilimi (frazeoloji) dalında irdelenmektedir. Söz konusu filolojik kategorilerin belirtilen istikametlerde incelenmesinin Türkoloji için, özellikle de Sovyetler Birliğinde yapılmış ve akabinde günümüz Türk Cumhuriyetlerinde yapılmakta olan Türklük bilimi çalışmaları için de geçerli olduğu gözlemlenmektedir. Çağdaş Türklük biliminin en güncel meselelerinden biri, elbette ki, Türk lehçelerinin eş zamanlı karşılaştırmalı-açıklamalı Büyük Atasözleri ve Deyim Sözlüklerinin düzenlenmesinden ibarettir. Bu bakımdan Türk lehçelerine ilişkin münferit atasözleri ve deyim sözlüklerinin ve Dr. Mehmet Hengirmen’in söz konusu sözlüğünün düzenlenip yayımlanması büyük önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- Aksan, Doğan (1996), *Türkçenin Söz Varlığı*, Engin Yayınevi, Ankara, 249 s.
- (2002), *Dilimizin Söz Denzinde (sözcükler, ikilemeler, deyimler, atasözleri, terimler üzerinde geçmişe de uzanan açıklamalar)*, Bilgi Yayınevi, Şubat, 252 s.
- Ахунжанов Г. (1972), *Татар теленен идиомалары*, Татарстан Китап Нәшрийаты, Казан, 118 с.
- Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 2, Deyimler Sözlüğü, Ömer Asım Aksoy, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1976, 968 s.
- Бушуй А. М., Яхшиев А. А. *Фразеология узбекской диалогической речи (на материале художественной прозы)* // Советская Тюркология, 1986, № 3, с. 27-33.
- Eyüboğlu, Kemal E. (1975), *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul, 518 s.

- Efendiyev, Paşa (1992), *Azerbaycan şifahi xalq edebiyatı*, “Maarif” Neşriyyatı, Bakı.
Фразеологический словарь русского языка, Свыше 4 000 словарных статей, Сос. Л. А. Войнова, В. П. Жуков, А. И. Молотков, А. И. Федоров, Под редакцией А. И. Молоткова, Издание 4-е, М.: Русский Язык, 1987, 543 с.
- Gözler H. Fethi (1983), *Örnekleriyle Türkçemizin Açıklamalı Büyük Deyimler Sözlüğü, II, Deyimler Sözlüğü*, Genişletilmiş 7. Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 475 s.
- Гузев Ж. М. (1984), *Тюркская фразеология и ее лексикографическая разработка // Советская Тюркология*, № 6, с. 46-52.
- Divanü Lüğati-İt-Türk Tercümesi*, Çeviren: Besim Atalay, 4. Baskı, Cilt: I, 530 s., Cilt II, 366 s., Cilt III, 452 s., Cilt IV, 885 s., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1998-1999.
- Hengirmen, Mehmet (2007), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 1, Atasözleri Sözlüğü, 606 s.; 2, Deyimler Sözlüğü, Engin Yayınevi, Ankara, 606 s.*
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, (Kılavuz Kitap), I, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991, Ankara, 1183 s.
- Кеңесбаев І К. (1977), *Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі*, Қазақ ССР-нің “ҒЫЛЫМ” баспасы, Алматы, 712 с.
- Memiş, A. (1965), *Almanca-Türkçe Deyimler Sözlüğü*, 5000 Deyim, Öğretim Yayınevi, 165 s.
- Musaoğlu, Mehman (2004), *Türk Sözlükçülüğü ve Türkçe Karşılaştırmalı-Açıklamalı Sözlükler (Türkiye Türkçesi-Azerbaycan Türkçesi Karşılaştırmalı-Açıklamalı Sözlüğü'nün Düzenleme Prensipleri) //Zeynep Korkmaz Armağanı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 276-282.*
- Nerimanoğlu, Kamil Veli (1999), *Füzuli Türklüyü (Deyimler) //3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, 1996, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 1223-1229.
- Orucov Ə. Ə. (1976), *Azərbaycanca-rusca frazeologiya lüğəti*. Bakı: Elm, 247 c.
- Pars T. (1965), *İngilizce-Türkçe Deyimler Sözlüğü*, İstanbul, 1965.
- Sağlam M. Y. (2001), *Atasözleri ve Deyimlerde İmgelem //Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18/ Sayı:1, Haziran, 2001, s. 45-51.
- Sakaoğlu, Saim (1999), *Az Bilinen Bazı Konya Atasözleri ve Deyimleri Üzerine // 3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı*, 1996, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1999, s. 997-1004.
- Тагиев М. Т. *Русско-Азербайджанский фразеологический словарь*. Баку: Маариф, 1974, 246 с.
- Түркмен дилинің фразеологик сөзлүгі* (1976), Изд-во “ЫЛЫМ” НЕШИРЯТЫ, Ашгабат, 399 с.
- Умаров Э. А. (1970), *Фразеологические словари тюркских языков //Советская Тюркология*, № 5, с. 121-1
- Yörük S, Yörük Y. (1997), *Açıklamalı Deyimler Sözlüğü*, İstanbul, 221 s.
- Yurtbaşı, Metin (1996), *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*, Türkçenin zenginliğini ve yaratıcılığını kanıtlayan 25.000 deyim, 30. 000 örnek cümle, binlerce resim, İstanbul, 521 s.
- Yüzbaşıoğlu N, Yüzbaşıoğlu M. (1990), *Deyimler Sözlüğü*, İstanbul, 1990, 346 s.